

Література:

1. Конвенції Ради Європи про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. // <http://zakon1.rada.gov.ua>.
2. Фулей Т.І. Поняття «майно» в практиці Європейського суду з прав людини / Т.І. Фулей // Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 3 (91). – С. 43–48.
3. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека: учебник для вузов / [рук. авт. колл. и отв. ред. д.ю.н., проф. Л.М. Энтин, – 2-е изд., пересмотр. и доп.]. – М.: «Норма», 2007. – 960 с.
4. Рада Європи: Діяльність та здобутки. – К., 1999. – 87 с.
5. Пашенко О. Європейські стандарти у галузі прав людини: реалії та перспективи українського законодавства / О. Пашенко // Право України. – 2006. – № 4. – С. 32–35.
6. Європейський суд з прав людини та Україна // Урядовий кур'єр. – 2007. – № 25. – С. 14.
7. Хто виграв від позовів? // Урядовий кур'єр. – 2007. – № 5. – С. 10.
8. Оніщук М. Невиконання судових рішень обходиться дорого / М. Оніщук // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 172. – С. 5.
9. Насад В. Судова «тяганина» не потрібна / В. Насад // Урядовий кур'єр. – 2007. – № 204. – С. 10.
10. Європейський суд з прав людини та Україна // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 175. – С. 10.
11. Коваль І. Право на справедливий суд: практика Європейського суду з прав людини щодо України / І. Коваль // Право України. – 2006. – № 10. – С. 129–132.
12. Шишкіна Е. Деякі аспекти правової природи рішень Європейського суду з прав людини / Е. Шишкіна // Право України. – 2005. – № 9. – С. 102–104.
13. Андріанов К. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини / К. Андріанов // Право України. – 2002. – № 3. – С. 37–41.
14. Про виконання та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.
15. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 22. – Ст. 1655.

Дробот Ж.А., ЧНУ ім. Б. Хмельницького

СИСТЕМА ГАЛУЗЕВИХ ПРИНЦИПІВ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

В статье анализируются законодательно закрепленные принципы пенсионного страхования, перечень которых не является совершенным. Предлагается дополнить систему таких принципов принципами обеспечения социальной справедливости и участия профсоюзов, их объединений в контроле за развитием и функционированием системы пенсионного страхования.

In the article it is analyzed the legislative determined principles of the pension insurance the number of which are not complete. It is suggestive to supplement the system of such positions by the principles of providing with social justice and the participation of trade unions and their unifications in controlling of the devolvement and functioning of the pension insurance's system.

Пенсійне страхування в Україні базується на певних правових принципах, визначених законодавством України. Принципи пенсійного стра-

хування ґрунтуються на загально-правових принципах, встановлених Конституцією України.

Принципи пенсійного страхування вперше знайшли своє відображення у Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» і це, на нашу думку, визиває потребу їх наукового аналізу.

Принцип (від латинського – начало, основа) – основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність громадян перед законом тощо) [1, 110].

Питання визначення та аналізу принципів пенсійного страхування були в центрі уваги таких дослідників, як Н.Б. Болотіна, О.В. Компанієць, М. Папієв, І.М. Сирота, С.М. Сивак та інших.

Стаття 7 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визначає основні засади здійснення загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, якими є:

- законодавче визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- обов'язковість страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством, а також осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності;
- право на добровільну участь у системі загальнообов'язкового пенсійного страхування осіб, які відповідно до вищезазначеного Закону не підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню;
- заінтересованість кожної працездатної особи у власному матеріальному забезпеченні після виходу на пенсію;
- рівноправність застрахованих осіб щодо отримання пенсійних виплат та виконання обов'язків стосовно сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;
- диференціація розмірів пенсій залежно від тривалості страхового стажу та розміру заробітної плати (доходу);
- солідарність та субсидування в солідарній системі;
- фінансування видатків на виплату пенсій, надання соціальних послуг за рахунок страхових внесків, бюджетних коштів і коштів цільових фондів;
- спрямування частини страхових внесків до Накопичувального фонду для здійснення оплати договорів страхування довічної пенсії і одноразової виплати залежно від розмірів накопичень застрахованої особи з урахуванням інвестиційного доходу;
- державні гарантії реалізації застрахованими особами своїх прав, передбачених вищевказаним Законом;
- організація управління Пенсійним фондом на основі паритетності представників від застрахованих осіб, роботодавців та держави і на засадах гласності, прозорості та доступності його діяльності;
- обов'язковість фінансування за рахунок коштів Пенсійного фонду витрат, пов'язаних з виплатою пенсій та наданням соціаль-

них послуг в обсягах, передбачених Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»;

- цільове та ефективне використання коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- відповідальність суб'єктів системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування за порушення норм вищезазначеного Закону, а також за невиконання або неналежне виконання покладених на них обов'язків [2, ст. 7].

М. Папієв, характеризуючи міжнародний досвід реформування пенсійного забезпечення, визначає наступні принципи, прийняті міжнародним співтовариством у галузі пенсійного страхування: загальний та обов'язковий характер пенсійного страхування, доступність у реалізації соціальних гарантій; поєднання обов'язкового та добровільного видів пенсійного страхування, рівноправність та різноманітність його форм; державна гарантія стабільності пенсійної системи, рівня виплат із загальнообов'язкового пенсійного страхування; обов'язковість фінансової участі застрахованих осіб і роботодавців, а в разі необхідності – залучення державних субсидій; зацікавленість досить широкого кола осіб в тому чи іншому виді забезпечення на основі пенсійного страхування; рівність всіх застрахованих осіб з точки зору зобов'язань з фінансування витрат; особливий порядок зберігання отриманих коштів [3, 5].

Як бачимо, вищенаведені принципи переважно відображені і в національному законодавстві України.

Першим принципом проголошено законодавче визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, тобто тільки законами України, а не підзаконними нормативно-правовими актами, можуть встановлюватися основні умови пенсійного страхування. Такий порядок має сприяти стабільності юридичного механізму пенсійного забезпечення.

Система пенсійного страхування будується на обов'язковості страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством. Зарубіжна практика, за висновком Н.Б. Болотіної, свідчить, що соціальне страхування, органічною частиною якого є пенсійне страхування, – це найбільш прийнятна та ефективна форма соціального захисту. Завдяки такій системі шляхом сплати страхових внесків із заробітної плати працівників і доходів роботодавців створюються фінансові джерела для подальших виплат пенсій та соціальних допомог [4, 313]. До обов'язкової участі у пенсійному страхуванні також залучаються особи, які забезпечують себе роботою самостійно, фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності. В той же час законом передбачено і право на добровільну участь у системі загальнообов'язкового пенсійного страхування осіб, які відповідно до зазначеного Закону не підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню. Ст. 11 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визначено перелік осіб, які підлягають пенсійному страхуванню в обов'язковому порядку, а також тих, хто має право на добровільних засадах брати участь у такому страхуванні [2, ст. 12].

Наступним принципом є заінтересованість кожної працездатної особи у власному матеріальному забезпеченні після виходу на пенсію. Це

означає можливість отримувати більший розмір пенсії, якщо особа має великий страховий стаж і розмір заробітної плати.

Принцип рівноправності застрахованих осіб щодо отримання пенсійних виплат та виконання обов'язків стосовно сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування відповідає конституційному принципу рівності громадян перед законом, а також принципу недопустимості встановлення привілеїв чи обмежень за будь-якими ознаками [5, ст. 24]. Реалізація цього принципу означає, що працівники, які отримують однакову заробітну плату і мають однаковий трудовий стаж роботи, повинні отримувати однакову пенсію. Одною з основних засад солідарної страхової системи є те, що забезпечення надається тільки застрахованим особам, а в разі смерті застрахованої особи – членам її сім'ї.

Диференціація розмірів пенсії вимагає, щоб розміри пенсій залежали від тривалості страхового стажу і розміру заробітної плати, тому це правило сформульоване як один з основних принципів пенсійного страхування. Первинна редакція ст. 28 Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визначала, що мінімальний розмір пенсії за віком за наявності у чоловіків 25, а у жінок – 20 років страхового стажу встановлюється в розмірі 20 відсотків середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки України, за попередній рік. Але реалізація цього принципу була пов'язана із внесенням змін до зазначеної статті цього Закону, згідно з яким за кожний повний рік страхового стажу понад 25 років чоловікам і 20 років жінкам пенсія за віком збільшується на 1% розміру пенсії, але не більше ніж на 1% мінімального розміру пенсії за віком [2, ст. 28].

Солідарність та субсидування в солідарній системі пенсійного страхування є одним із фундаментальних принципів системи соціального страхування. Принцип солідарності виявляється за кількома напрямками. По-перше, це солідарність поколінь, адже сучасне працездатне покоління фінансує виплату пенсій і допомог тим, хто вже не може забезпечити себе самостійно, а згодом, коли нинішні працюючі особи стануть непрацездатними, їх буде утримувати наступне працездатне населення. По-друге, на пенсійне забезпечення страхові внески сплачують не тільки працівники, але й їх роботодавці. Останні у цьому солідаризуються із застрахованими. Це тим більш важливо, що частка страхових внесків страхувальників (переважно ними виступають роботодавці) є значно більшою, ніж частка працівників. По-третє, страхові внески, сплачені на пенсійне страхування, обліковуються на персоніфікованих рахунках застрахованих осіб, але розмір наступної пенсії залежить не від розміру страхових внесків, а від тривалості страхового стажу і від розміру заробітної плати працівника [4, 314].

Принцип субсидування виявляється і в тому, що кошти на пенсійне страхування складаються з різних джерел і лише частину їх становлять страхові внески застрахованих осіб і страхувальників. Окрім того, збір на пенсійне страхування сплачують й інші суб'єкти з інших джерел доходу, визначеного законом. Так, Порядком сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.1998 р.

№ 1740, встановлений також збір на обов'язкове державне пенсійне страхування з: операцій з продажу ювелірних виробів із золота (крім обручок), платини і дорогоцінного каміння ювелірних; з операцій з відчуження легкових автомобілів; з операцій купівлі-продажу нерухомого майна; з вартості послуг стільникового рухомого зв'язку [6, п.п. 7, 12, 15-1, 15-12].

Фінансування видатків на виплату пенсій, надання соціальних послуг за рахунок страхових внесків, бюджетних коштів і коштів цільових фондів означає, що усі страхові внески по пенсійному страхуванню акумулюються в Пенсійному фонді, за рахунок якого і фінансуються пенсії. В кошти Пенсійного фонду входять не тільки страхові внески, але й кошти Державного бюджету та інші доходи. Так, стаття 72 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» під джерелами формування коштів Пенсійного фонду вбачає і кошти державного бюджету та цільових фондів, що перераховуються до Пенсійного фонду; і благодійні внески юридичних та фізичних осіб, добровільні внески та інші надходження відповідно до законодавства [2, ч. 1 ст. 72].

Спрямування частини страхових внесків до Накопичувального фонду для здійснення оплати договорів страхування довічної пенсії і одноразової виплати залежно від розмірів накопичень застрахованої особи з урахуванням інвестиційного доходу є наступним принципом пенсійного страхування. Цей принцип розрахований на майбутнє через запровадження накопичувальної пенсійної системи, яка є другим рівнем системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Ще одним принципом пенсійного страхування є принцип державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав, передбачених чинним законодавством. Держава створює умови для функціонування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування і гарантує дотримання законодавства з метою захисту майнових та інших прав і законних інтересів осіб стосовно здійснення пенсійних виплат та їх пенсійних активів. У разі виникнення дефіциту коштів Пенсійного фонду для фінансування виплати пенсій у солідарній системі його буде покрито за рахунок коштів Державного бюджету України.

Принцип організації управління Пенсійним фондом на основі паритетності представників від застрахованих осіб, роботодавців та держави і на засадах гласності, прозорості та доступності його діяльності означає право здійснення управління заінтересованими особами, будувати систему соціального страхування на підставі власної відповідальності на благо і на користь усіх застрахованих. Розділ VIII Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», присвячений організації і порядку здійснення управління в солідарній системі, передбачає законодавче втілення принципу самоврядування у пенсійному страхуванні [7, 47]. Чинність відповідних статей зазначеного розділу пов'язується із перетворенням Пенсійного фонду в самоврядну організацію.

Передбачено, що перетворення Пенсійного фонду в неприбуткову самоврядну організацію здійснюється відповідно до окремо прийнятого спеціального Закону [8, п. 10 розд. II].

Обов'язковість фінансування за рахунок коштів Пенсійного фонду витрат, пов'язаних з виплатою пенсій та наданням соціальних послуг, в

обсягах, передбачених законом, означає, що Пенсійний фонд провадить збір, акумуляцію та облік страхових внесків, забезпечує своєчасне і в повному обсязі фінансування на виплату пенсій, здійснює контроль за цільовим використанням коштів.

Цільове та ефективне використання коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, як один із принципів пенсійного страхування в Україні означає, що Пенсійному фонду заборонено провадити будь-яку іншу діяльність, не передбачену Законом, а також використовувати кошти загальнообов'язкового державного пенсійного страхування на непередбачені Законом цілі. За допомогою бюджету Пенсійного фонду здійснюється мобілізація фінансових ресурсів з метою пенсійного забезпечення певних верств населення необхідними виплатами. Видатки мають цільовий характер.

Принцип відповідальності суб'єктів системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування за порушення норм Закону, а також за невиконання або неналежне виконання покладених на них обов'язків реалізується через норми розділу XIV Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», яким встановлена відповідальність у сфері загальнообов'язкового державного пенсійного страхування страхувальників, банків, організацій, що здійснюють виплату і доставку пенсій, їх посадових осіб, Пенсійного фонду, його органів та посадових осіб, компанії з управління активами, страхової організації та інших осіб. Посадові особи суб'єктів солідарної системи та накопичувальної системи пенсійного страхування, винні в порушенні законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, несуть дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність згідно із законом [2, ч. 18 ст. 106].

Положення статті 46 Конституції України реалізовані через статтю 7 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» про те, що пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

На нашу думку, статтю 7 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» слід доповнити ще деякими принципами, які повинні впливати на законодавче регулювання пенсійного страхування. Такими принципами повинні стати: 1) забезпечення соціальної справедливості; 2) участь профспілок, їх об'єднань у контролі за розвитком та функціонуванням системи пенсійного страхування. Таким чином, ч. 1 статті 7 доповнити двома пунктами такого змісту:

- «забезпечення соціальної справедливості;
- участі профспілок, їх об'єднань у контролі за розвитком та функціонуванням системи пенсійного страхування».

Питання введення принципу соціальної справедливості у пенсійне законодавство України є актуальним, до якого звертаються дослідники і в Україні, і в Росії.

Так, С.М. Сивак соціальну справедливість в пенсійному забезпеченні визначає наступними принципами: рівні для всіх підстави виникнення права на пенсію; однаковий механізм розрахунку середнього заробітку як основи визначення розміру пенсії в залежності від трудового (страхо-

вого) стажу особи; відповідність мінімального розміру пенсії державним соціальним стандартам; справедливе співвідношення мінімального та максимального розмірів пенсії в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування [9, 14].

С. Приходько відзначає, що для утвердження соціальної справедливості значення має конституційний принцип рівності громадян [10, 25].

Висновок російської дослідниці Л.С. Тарасової співвідноситься з висновком С. Приходька, але принцип соціальної справедливості припускає, що законодавство країни не тільки забезпечує рівність усіх громадян перед законом, але не дає переваг окремим категоріям громадян, забезпечує гарантованість прав громадян [11, 9].

Вважаємо, що принцип соціальної справедливості повинен ґрунтуватися на рівності прав громадян у сфері соціального забезпечення. Чинні закони України, на жаль, не встановлюють єдиного кола осіб, які визнаються непрацездатними членами сім'ї померлого годувальника. Зокрема, різняться між собою коло осіб, визначене Законами України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», «Про прокуратуру», «Про боротьбу з тероризмом», «Про статус народного депутата», «Про правові засади цивільного захисту». В результаті спостерігаємо різний рівень матеріального забезпечення пенсіонерів, що неприпустимо в соціальній державі.

Із введенням принципу соціальної справедливості в статтю 7 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» постає питання про створення єдиного кола непрацездатних осіб, які мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, і це коло осіб буде базовим для усіх Законів України, які визначають таке коло непрацездатних осіб, і буде закріплено у вищезазначеному Законі. В це коло осіб повинні бути включені брати, сестри, онуки померлого годувальника, які не мають працездатних батьків, які за законом повинні їх утримувати; мачуха та вітчим, які не менш як 5 років виховували або утримували померлого годувальника; дідусь та бабуся, які не мають осіб, які за законом зобов'язані їх утримувати.

Участь профспілок, їх об'єднань у контролі за розвитком та функціонуванням системи пенсійного страхування дасть можливість створити умови для ефективного функціонування та розвитку системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, контролювати процес розподілу коштів Пенсійного фонду України. Реалізація цього принципу пов'язується з тим, що відповідно до Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» профспілки, їх об'єднання беруть участь у визначенні головних критеріїв життєвого рівня, прожиткового мінімуму, а також мінімальних розмірів заробітної плати, пенсій, соціальних виплат, розробці соціальних програм, спрямованих на створення умов, які забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини та соціальний захист у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [12, ст. 23]. Це пов'язано і з тим, що в багатьох країнах світу профспілки беруть участь

в укладанні колективного договору, в яких містяться положення, що стосуються пенсійного забезпечення (заводські пенсії й соціальні допомоги) [13, 131].

Таким чином, розширення принципів пенсійного страхування дозволить вдосконалити механізм реалізації пенсійних прав громадян, що дозволить побудувати дійсно соціальну правову державу Україну.

Література:

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 5: П–С. – 2003. – 736 с.: іл.
2. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49–51. – Ст. 376.
3. Папієв М. Міжнародний досвід реформування пенсійного забезпечення // Україна: аспекти праці. – 2004. – № 1. – С. 3–11.
4. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України: Навч. посіб. – К.: Знання, 2005. – 615 с. – (Вища освіта XXI століття).
5. Конституція України (із змінами і доп.). – К.: Атіка, 2006. – 64 с.
6. Порядок сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій: Постанова КМУ від 03.11.1998 р. № 1740.
7. Надточій Б., Демчук Л. Пенсія в Україні: Коментар до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». – Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – № 1. – 2006. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 512 с.
8. Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 31.10.2008 р. № 639-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 14. – Ст. 181.
9. Сивак С.М. Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.05 / С.М. Сивак. – Київ, 1999. – 18 с.
10. Приходько С. Держава і соціальний захист громадян // Право України. – 1999. – № 9. – С. 22–26.
11. Тарасова Л.С. Проблемы реализации принципа социальной справедливости в современном пенсионном обеспечении: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: 12.00.05 / Л.С. Тарасова. – Москва, 2003. – 19 с.
12. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 р. № 1045-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 45. – Ст. 397.
13. Бойко М.Д. Порівняльне трудове право. Навчальний посібник. Курс лекцій. – Київ: «Олан», 2006. – 381 с.

Ізбаш О.О., ОНМА

ОБЯЗАТЕЛЬНЫЕ УСЛОВИЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРА МОРЯКОВ

У даній науковій статті проводиться аналіз проблемних питань правового регулювання, що виникають при укладанні трудових договорів з моряками, і розробка концепції подальшого розвитку законодавства про їх працю.